

ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

В статье рассматривается феномен интолерантности в парадигме различных гуманитарных знаний как категория современного политического дискурса. Языковая интолерантность прагматически направлена и выступает как вербальная реализация общего принципа интолерантности. Рассматривается также соотношение понятий нетерпимость, ненависть, агрессия.

***Ключевые слова:** интолерантность, научная парадигма, языковая интолерантность, ненависть, агрессия.*

The phenomenon of intolerance in the paradigm of humanitarian sciences, as a category of modern political discourse is considered in the article. The language intolerance is pragmatically aimed at and acts as a verbal realization in the general principal of intolerance. The correlations of concepts like hate, intolerance, aggression are considered.

***Key words:** intolerance, scientific paradigm, the language of intolerance, hat, aggression.*

Сучасне міжнародне становище характеризується протіканням і зіткненням двох протилежних тенденцій — говориться про процес глобалізації та мультикультурні суспільства і одночасне прагнення до національної ідентичності, збереження своїх культурних традицій і політичної незалежності. Пов'язані із цим проблеми нетерпимості, соціальних і політичних конфліктів, агресії вивчалися в рамках дослідження націоналізму й расизму (Р. Водак, Т. ван Дейк, К. Ehlich). Дані роботи оперують такими ключовими для політичного дискурсу концептами та ідеологемами, як націоналізм, антисемітизм, расизм.

Таким чином, **актуальність** даної теми обумовлена важливістю звертання до проблеми інтолерантности (нетерпимості, агресії, ненависті) у сучасному політичному просторі, а також визначення ролі соціально значимих емоцій і їх реалізації за допомогою лінгвістичних засобів у формуванні соціальних, політичних і міжетнічних відносин

Об'єкт дослідження — усне мовлення політичних діячів Німеччини, України й Росії.

Метою дослідження є структурно-змістовний опис категорії інтолерантності в політичному дискурсі та різнорівневих засобів її вербальної реалізації.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішувати наступні **завдання**:

- розглянути існуючі наукові підходи до проблеми інтолерантності;

- описати емоційну складову концепту інтолерантність;

- проаналізувати лінгвістичні засоби актуалізації даного принципу в політичному дискурсі на матеріалі німецької, української та російської мов;

- відзначити інтердискурсивні зв'язки в даному виді дискурсу також у діахронічному аспекті.

Міждисциплінарне й багатоаспектне вивчення політичного дискурсу має великий накопичений матеріал (А. М. Баранов, Р. Водак, В. З. Демьянков, В. І. Карасик, Н. М. Миронова, Г. Г. Почепцов, М. Фуко, Е. І. Шейгал, А. Burkhardt, W. Dieckmann, M. J. Edelman, K. Ehlich, J. Klein), але, як і раніше, викликає великий інтерес у вітчизняних і закордонних лінгвістів.

Сучасний політичний інституціональний дискурс відбиває в числі інших тем також інтолерантність (І. Ф. Бублик, Г. В. Завражина, С. О. Колосов, Т. С. Комисарова, С. В. Свирковська), включно експлікацію ксенофобії в дискурсі екстремістської спрямованості. В основі даного напрямку в політичному дискурсі лежить протиставлення «свій — чужий» по партійній, соціальній, груповій, релігійній, національній ознакам (ксенофобічеський дискурс, дискурс ненависті)[1; 2]. У побудові моделі даного типу політичного дискурсу на лінгвістичному рівні беруть участь засоби різного рівня, які актуалізуються в інтолерантних (агресивних, ксенофобічеських) інтенціях і представлені різними мовними актами (погроза, образа, обвинувачення, заклик до насильства, агресії). В інституціональній політичній комунікації інтолерантність вуалюється за рахунок евфемізації, делігітимізації, зм'якшення, непрямих мовленнєвих актів.

З погляду різних наукових підходів, інтолерантність (ненависть, агресія, упередження) пояснюється еволюціоністськими (К. Лоренц), соціально-структурними (D. Bar-Tal, B. Dunwoodie, S. Opatow), соціально-психологічними (G.Allport) і дискурсивними

теоріями (Р. Барт, Т. ван Дейк Т., Деррида, Лакан, М. Фуко, М. Хал-лідей).

Основною дослідницькою одиницею вивчення емоцій у лінгвістиці є емоційний концепт (В. П. Белянін, А. Вежбицька, Н. А. Красавский, В. І. Шаховський, J. Lakoff). Емоція є структурно-сміслообразуючим компонентом дискурсу інтолерантності і вимагає лінгвістичного аналізу засобів її актуалізації. Дослідження емоційних концептів розглядають динаміку їх розвитку, базові семантичні, синтагматичні й етимологічні ознаки, виявляються основні й культурно-специфічні ознаки, асоціативні зв'язки, способи вираження емоцій [3: 41–70].

Інтолерантність і її складові (ненависть, агресія) — соціалізовані емоції й пов'язані з конфліктами соціальної дійсності. Так, ненависть — емоція з яскраво вираженою негативно-оцінною коннотацією (відраза, ворожість, злість) при зіткненні з відмінною системою цінностей, ідентичністю, культурою. Об'єктом ненависті є Чужий, і його сторонність соціально обумовлена набором певних ознак (інша раса, етнічна група, партія і т. д.). У цьому ряді інтолерантності перебувають також упередження (релігійні, расові, політичні). У пошуках пояснення ненависті відбувається узагальнення негативних характеристик і якостей, що веде до появи стереотипів, етнізмів і ярликів. Це засоби номінації з негативним фарбуванням (найчастіше жаргонізми й пейоративна лексика), прізвищні етнізми (Е. Л. Березович, Д. П. Гулик), пейоративні/експресивні етнізми (А. С. Архипова), етнофолізми (по С. Johnson, В. Mullen, А. А. Roback, D. Rozell, Я. Довгопольй), екстроніми (Е. Е. Ericson) і етнічні клички для позначення представників інших націй як показник ненависті, агресії, зневаги: *москалі, жидва, лицо кавказской национальности, кавказцы, чурки, хачи, хачики, азеры, негритос, нигер, чурка, чурбан, чучмек, косоглазые, узкоглазые, хохлы, бендеровцы, япошки, жида, китаезы, макаронники, лягушатники, фрицы*.

По ступеню твердості конотації можуть бути різними: від іронічно-зневажливих до зневажливих, презирливих, лайливих.

Мовна інтолерантність розглядається нами як міждисциплінарний об'єкт лінгвістичного дослідження, як продукт різних сфер людської діяльності (національно-культурної, релігійної, соціально-політичної), де мова й соціум розглядаються як діалектично взаємозв'язані елементи. Нами розглянуті лінгвістичні засоби вираження інтолерантності в сучасному політичному дискурсі Німеччи-

ни, України і Росії, у тому числі в дискурсі екстремістської спрямованості [4].

Соціальні вистави і соціальні відносини корелюють із екстралінгвістичними та інтердискурсивними факторами, відіграють ключову роль у соціалізації індивіда та формують суспільну свідомість, виявляючи на нього сугестивний вплив. Ідеологеми мають сугестивний вплив, який має прояв в апеляції до іраціонально-естетичної сторони суспільної психології: до міфологічних і містичних переживань, до етнічних і національних почуттів, до інстинктивної агресивності, до архетипів підсвідомості [5: 21–63].

Rassen, die nicht harmonieren, dürfen sich nicht mischen.

Лише націоналізм дозволить укріпити націю. Україна понад усе!

Не забруднюй свій дах!

Rossia — все, остальное — ничто!

У мові спостерігається перевага емоцій і інвективної лексики, особливо це характерно для політичної комунікації екстремістської спрямованості:

Der Vergleich afrikanischer Untermenschen mit den arischen Völkern mag gestattet sein... (NPD)

Знахабнілий єврейчик Яценюк, що успішно для собі прислужував злодюжкам при українській владі, на кримінальні кошти претяся в президенти України. (С. Ратушняк)

Народ — быдло! (В. Жириновский)

Емоційність, як і інші типи сугестивних способів впливу, звернена до образного, а не понятійного мислення, особливо активно проявляється на просодичному рівні [6: 71].

Локалізація просодичних ознак, маркуючих ступінь виразності перлокутивного ефекту інтолерантності, наприклад, у німецькій мові, розповсюджується по всій тривалості висловлення: це може бути як предтакт, так і ритмічний корпус, і затакт. У центральній фазі фонації найбільшою інформативністю в перлокутивному відношенні має слово, що містить у своєму складі главноударний склад, далі по перлокутивній вагомості йде перше повнозначне слово. Емоційно-експресивна інтонація з емпатичними відтінками «гнів», «лють», «збурювання», «несамовитість», «погроза», прискорений темп мовленнєвого потоку й рубаний як засіб вираження емпатичності, акцентно-мелодійне виділення ділянок мовлення, характерний для лідерів Третього Рейха й сьгоднішніх лідерів екстремістських партій і рухів розглядається нами як просодичний ін-

тердискурсивний маркер [7:202]. Відзначається впливовий, маніпулятивний характер даної просодичної моделі.

Структурно-когнітивними елементами інтолерантності є конфліктність, категоричність, нав'язування своєї думки, які реалізуються в лінгвістичному плані в імперативних конструкціях, дискримінаційному виборі лексичних засобів, надмірної емоційності й категоричності висловлювань.

Breslau, Danzig, Königsberg und Stetin sind deutsche Städte wie Berlin! (U. Voigt).

Це смороди побудували цю систему корупції в державі! (Ю. Тимошенко).

Чеченцам нечего делать с нами! У нас нет общего проекта для них! (Э. Лимонов).

Самоідентифікація групи (політичної, партійної, соціальної, релігійної, етнічної) ґрунтується на бінарній опозиції «ми та вони», «свій — чужий», «друг — ворог», «я — ти» з поляризацією оцінок і вербалізацією власних ціннісних установок:

Aber die deutschen Politiker, ausgenommen der Republikaner, sind unfähig und unwillig, der islamischen Herausforderung wirkungsvoll zu begegnen.

Ця побудована як раз урядом Януковича! (Ю. Тимошенко)

Официальный Киев занял откровенно антироссийскую позицию в связи с военным нападением режима Саакашвили на Южную Осетию. (Д. Медведев)

У політичному дискурсі експлікація інтолерантності відбувається за допомогою ряду засобів і стратегій (маніпулювання, тиск, домінування) і тактик. Аналіз матеріалу дослідження показує вживання різних мовленнєвих актів виразу інтолерантності — твердження з негативними конотативними відтінками різного ступеня виразності, заклики (до дискримінації, насильства), обвинувачення, погрози, образи, вимоги. Дана різноманітність обумовлена диференційованістю досліджуваної категорії.

Angesicht der Überfremdung unseres deutschen Vaterlandes, angesicht der Bedrohung von weiteren Millionen Fremden, die nach Deutschland kommen wollen.... (U. Voigt)

Смороди боролися з москалями, боролися з німцями, боролися з жидвою й з іншою нечистю, яка хотіла забрати в нас нашу Україну! (О. Тягнибок)

Пусть жену свою учат щи варить! (В. Путин)

Дослідниками (Н. О. Купіна, Т. В. Михайлова, Е. І. Шейгал) виділяються різні види агресивних мовленнєвих стратегій — експлетивна, маніпулятивна, імпліцитна [8:254].

Ступінь виразності інтолерантності і її експлікація на вербальному рівні може бути різною — від яскраво вираженої агресії, ненависті до іронічного глузування, що представляє собою завуальовану, імпліцитну форму прояву негативного відношення:

І я сьогодні вимушена просто дивитися на пусте місце й бачити це пусте місце. Важливо просто, щоб пусте місце не зайняло потім посаду президента в державі. (Ю. Тимошенко)

Но я уважаю и буду в будущем уважать свободу человека во всех его проявлениях, во всех ее проявлениях, свободы этой, значит. (В. Путин о гей-параде)

Сучасні теорії конфліктів висувають як захід подолання подібних тенденцій толерантність, при цьому політичний дискурс будується на позитивних установках і має на меті примирення, пошук компромісів. У даний процес включаються такі мовленнєві акти, як твердження з позитивними конотативними значеннями, евфемизація, пояснення, дефініювання, елементи аргументації і способи подолання стереотипності мислення. При цьому, на думку деяких дослідників, «толерантність — це перехідний стан від конфлікту, що виливається в насильство, до взаєморозуміння й співробітництва» [9: 53], стан переходу до солідарності з Іншим [10: 285–289].

Таким чином, проблема інтолерантності і її складових (ненависть, агресія, упередження, нетерпимість) являє собою багатогранне явище, об'єкт дослідження різних наукових напрямків — соціології, політології, психології, лінгвістики. Категорія інтолерантності містить у собі різні емоційні концепти (агресія, ненависть, упередження) і знаходить різноманітні засоби вираження з обліком національно-культурної і мовної специфіки. Вербальна інтолерантність проявляється у виборі певних специфічних лексичних одиниць, а також у використанні певних мовленнєвих стратегій і тактик. Для вираження інтолерантних відносин в політичному дискурсі характерне використання певних типів мовленнєвих актів, у яких максимально ефективно використовуються обрані стратегії. Засоби вираження інтолерантності варіюються від край агональних до амбівалентних (іронія, натяк, риторичне питання). Просодичні засоби вираження інтолерантності мають односпрямований (за винятком вираження іронічних змістів) з іншими лінгвістичними засобами характер. Інто-

лерантна просодична модель у політичному дискурсі екстремістської спрямованості виділяється нами як інтердискурсивний маркер для даного типу дискурсу.

Аналіз просодичних характеристик іллокутивів з інтенцією інтолерантності в системі політичного дискурсу Німеччини, України й Росії представляється **актуальним завданням наступного етапу дослідження.**

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Колосов С. А. Конструирование социальной ненависти в дискурсе: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Сергей Александрович Колосов. — Тверь, 2004. — 156 с.
2. Свирковская С. В. Ксенофобический дискурс: Лингвопрагматический аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Свирковская Светлана Вячеславовна. — Краснодар, 2005. — 211 с.
3. Шаховский В. И. Эмоции : Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В. И. Шаховский. — М.: Книжный дом «Либроком», 2010. — 128 с.
4. Ларина Э. В. Лингвистические способы выражения толерантности / интолерантности в политическом дискурсе / Э. В. Ларина // Новітня філологія. — 2010. — № 35 (15). — Миколаїв: Чорноморський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, 2010. — С. 74–86.
5. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. — К., Либідь, 2001. — 334 с.
6. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. — К.; Одесса: «Вища шк.» Головное изд-во, 1989. — 147 с.
7. Чернявская В. Е. Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: Учебное пособие / В. Е. Чернявская. — М.: Книжный дом «Либроком», 2009. — 248 с.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: Монография / Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ун-т; Е. И. Шейгал. — Волгоград: Перемена, 2000. — 368 с.
9. Перцев А. В. Толерантность как моральный идеал / А. В. Перцев // Толерантность: Исследования. Переводы. Информация: Вестник Уральского межрегионального института общественных отношений. — 2001. — № 1. — Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2001. — С. 50–70.
10. Bauman Zygmunt. Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit / Zygmunt Bauman. — Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1995. — 383 S.